

Едуард Гануляк

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника»,
Україна

ДИСПОЗИТИВНИЙ МЕТОД РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Eduard Ganulyak

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine

DISPOSITIVE METHOD IN CRIMINAL POLICY

The author analyzes the peculiarities of the dispositive method of legal regulation in criminal-law policy. It was established that subjects of criminal-legal relations, their participants, should be endowed not only with rights and duties but, in certain cases and to a certain extent, with the freedom to use them, to choose their behavior. At the same time, the state should not only guarantee the use of these rights, since both the state and the individual are elements of civil society as a whole, they not only are independent but must also be dependent on each other.

Today, in the conditions of the intensive development of law, when the scope of the application of legal methods, which regulate social relations, expands and the revision of these methods, the additional appeal to the fundamental characteristics of the criminal law as a public and imperative law is more than justified and relevant.

Dispositivity in criminal policy denotes based on the rules of law legal freedom (the ability) to enforce (to acquire, to dispose) subjective rights provided by the law on criminal responsibility at discretion.

Keywords: criminal-law policy, method of legal regulation, dispositive method, dispositivity.

Постановка проблеми. Думка про те, що кримінальне право є публічним, а єдиний спосіб кримінально-правового регулювання – імперативний, настільки міцно увійшла в науку, що визнається за аксіому, у зв’язку з чим ні в спеціальній монографічній, ні, тим більше, у навчальній літературі, як правило, не наводяться серйозні аргументи з цієї проблематики.

Кримінальне право як публічна галузь права зазвичай органічно не сприймає диспозитивність у правовому регулюванні в будь-яких її проявах (як методу, принципу, правового початку і т. д.). Кримінальне право, будучи однією з профілюючих галузей права, регламентує суспільні відносини, що виникли на основі вчинення злочинів та інших суспільно небезпечних діянь. Специфіка цих відносин полягає в домінуванні в них владно-імперативного впливу з боку держави на інших учасників цих відносин, насамперед на злочинця. Це тягне застосування публічно-правових методів впливу на ці відносини (методу заборон і імперативних вказівок).

Певне поєднання приватно-правових та приватно-публічних методів (при домінуванні одного з них) можливо в комплексних галузях права (наприклад, кримінально-виконавчому праві), що включають в себе норми різних галузей права, що регулюють неоднорідні суспільні відносини в якій-небудь одній сфері діяльності, що вимагають різного правового впливу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика диспозитивного кримінально-правового регулювання опосередковано досліджується в роботах таких авторів, як Ж.В. Мандриченко, Т.І. Присяжнюк, М.В. Сенаторов, В.О. Туляков та ін. Заохочувальні норми кримінального права досліджувалися в працях В.А. Єлеонського, І.Е. Звечаровського, Г.О. Усатого, П.В. Хряпінського та ін. На рівні дисертації проблеми-приватно правового регулювання досліджувала О.М. Поліщук. Однак вказані автори не розглядали особливостей застосування диспозитивного методу у кримінально-правовій політиці.

Виклад основного матеріалу. Матеріальні кримінально-правові відносини виникають безпосередньо між державою і особою, яка вчинила діяння, що містить ознаки злочину; тому необхідність реалізації матеріально-правових відносин кримінальної відповідальності передбачає наявність певного арсеналу засобів. Суспільна небезпека злочинів об’єктивно ставить державу

перед необхідністю активного захисту інтересів суспільства і окремих його членів через державні органи, значення і призначення яких – зміцнення законності, правопорядку, попередження і викорінювання злочинів, охорона інтересів суспільства, прав і свобод громадян. Публічність в кримінальному праві обумовлена впливом державної правової політики, яка, проте, захищаючи суспільні інтереси, не повинна пригнічувати і особисті.

Природу публічної галузі слід визначати не тільки характером матеріально-правових відносин, не можна виключати і загально-правове положення особи в державі, загальнолюдські цінності. Держава в рамках кримінального права повинна брати на себе певні обов'язки, але при встановленні рамок поведінки окремих суб'єктів кримінально-правових відносин публічність повинна бути обмежена. У зв'язку з цим необхідно ставити і вивчати питання про диспозитивність, про межі її прояву в кримінально-правовій політиці.

Економічні і політичні реформи, що відбуваються в Україні, формування правової держави визначили необхідність перетворення української правової системи, у тому числі і кримінального законодавства, приведення його у відповідність з світовими стандартами захисту особи, що поєднують справедливість з принципами гуманізму і пошани прав людини і громадянина.

Поворот держави до особи робить актуальним питання про межі втручання держави в права і обов'язки людини і про надання можливості розпорядитися наданими правами шляхом їх закріплення, гарантії і механізму забезпечення, підвищення рівня юридичної захищеності всіх осіб, що беруть участь в кримінально-правових відносинах, тобто про співвідношення публічних і приватних інтересів. Співвідношення суспільних і особистих інтересів, відносини держави і особи виражаються в таких правових категоріях, як публічність і диспозитивність.

Вважається, що при формулюванні цілей і завдань політики в сфері боротьби зі злочинністю, в умовах переходу до політики правової держави, необхідно гарантувати захист особи, її прав і свобод. Крім того, необхідність перегляду відношення до забезпечення прав і законних інтересів особи в сучасних умовах спонукає до переосмислення вимоги про невідворотність кримінальної відповідальності, безпосередньо пов'язаної з принципом публічності.

Суб'екти кримінально-правових відносин, їх учасники, повинні бути наділені не тільки правами і обов'язками, але і, в певних випадках і певною мірою, свободою в їх використанні, у виборі поведінки. Держава при цьому не повинна бути лише гарантом використання прав, оскільки і держава і особа є елементами громадянського суспільства, як цілого, вони не тільки є самостійними, але і повинні бути залежні одне від одного.

Держава повинна брати на себе певні повноваження, реалізовуючи своє призначення – турбота про загальне благо, у тому числі і про захист прав та свобод людини.

Кримінально-правова політика у жодному випадку не повинна бути звужена виключно до мети боротьби із злочинністю. Вона повинна також бути і, перш за все, системою гарантій прав та інтересів особи, а потім і суспільства, і держави в цілому. Для політики в сфері боротьби зі злочинністю не байдуже, якими засобами досягаються і досягатимуться її цілі та вирішуватимуться поставлені завдання. Це обумовлює необхідність визначення соціальної цінності засобів досягнення цілей, а також цінності суспільних і особистих інтересів, до яких ті або інші процесуальні засоби мають пряме відношення. Враховуючи соціальну цінність конкретних інтересів особи, держава бере їх під правову охорону, перетворюючи на законні інтереси особи.

Як правило, стверджується, що імперативний метод (він же централізований, авторитарний метод, метод субординації) застосовується для впливу на відносини, що будуються на засадах влади і підпорядкування їх суб'єктів, і базується на використанні владних правових приписів, які встановлюють підстави та порядок виникнення конкретних прав і обов'язків у суб'єктів правовідносин. У свою чергу, диспозитивний метод (він же децентралізований, автономний метод, метод координації), навпаки, проявляється в рівності сторін правового відношення і в наданні їм можливості самостійно обирати передбачену правом модель поведінки.

При цьому в науці існує стійка і традиція пов'язувати імперативний метод регулювання переважно з публічним правом, а диспозитивний, відповідно, з приватним.

Ці постулати загальної теорії права природним чином сприйняті галузевою кримінально-правовою науковою, де характеристика методів (способів) правового регулювання часом занадто категорично і однозначно визначається вихідним началом про визнання кримінального права публічною галуззю.

Тим часом, сьогодні, в умовах інтенсивного розвитку права, коли спостерігається і розширення сфери застосування правових методів для регулювання суспільних відносин, і перегляд самих цих методів, додаткове звернення до фундаментальних характеристик кримінального права як права публічного та імперативного видається більш ніж віправданим і актуальним.

Можна по-різному оцінювати диспозитивність. Не підлягає сумніву одне – диспозитивність передбачає деяку свободу дій учасників суспільних (правових) відносин. Це головне, на тлі чого не припиняються дискусії і насамперед суперечка про те, що таке диспозитивність – метод правового регулювання, риса методу правового регулювання або принцип права?

У «чистому» вигляді диспозитивного методу правового регулювання не існує. Диспозитивність у кримінальному праві – тільки риса методу правового регулювання, оскільки кримінально-правові відносини регулюються за допомогою поєднання імперативного й рекомендаційного способів.

Дискусійним у науці є співвідношення понять «метод» і «способ» реалізації державної політики, у тому числі і кримінально-правової політики. Зокрема, існують позиції, що дані терміни є синонімами. Наприклад, О.В. Острогляд вказує, що «в українській мові вони (метод і способ – Е.Г.) мають багато спільногого, оскільки їх визначають як прийом або систему прийомів. І для нашого розуміння прийомів чи знарядь реалізації кримінально-правової політики вони обидва є прийнятними, але все ж таки їх варто вживати в наступному словосполученні «метод (способ) реалізації кримінально-правової політики», що забезпечить єдність подальших досліджень»¹. Водночас, М.І. Матузов також вказує, що під методом правового регулювання слід розуміти «певні прийоми, способи, засоби впливу права на суспільні відносини»².

Але й інша точка зору. С.С.Алексеєв визначає методи правового регулювання як прийоми юридичного впливу, їх поєднання, яке характеризує використання у певній області суспільних відносин того чи іншого комплексу юридичних засобів впливу. Первінними методами визначаються централізоване, імперативне регулювання (метод субординації) та децентралізоване, диспозитивне регулювання (метод координації)³.

Способи ж правового регулювання, на думку вченого являють собою шляхи юридичного впливу, які виражено у юридичних нормах та інших елементах правової системи. До основних способів віднесені дозвіл, заборона, позитивне зобов'язання⁴.

З точки зору «Великого тлумачного словника сучасної української мови», метод – спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя; прийом, або система прийомів, що застосовуються в якій-небудь галузі діяльності (науці, виробництві); способ дії, боротьби⁵; – способ – певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось; те що служить знаряддям, засобом і т.д. у якій-небудь справ, дії⁶.

Виходячи з наведених позицій, варто погодитися з позицією С.С.Алексеєва, оскільки метод, за ієархією, знаходиться істотно вище, ніж способ. Інакше кажучи, метод – це сукупність способів. Він є єдиний (наприклад, імперативний), але реалізовуватися може різними способами (заборона, припис і т.д.). А способ, в свою чергу, реалізується різними засобами як інструментарієм, специфічним для кожного способу. Тому, для розуміння співвідношення досліджуваних термінів, варто користуватися ланцюгом «метод» – «способ» – «засоби». Метод реалізації кримінально-правової політики (чи імперативний, чи диспозитивний) при такому підході розуміється як сукупність специфічних для кожного з них способів, що втілюються в життя за допомогою відповідного інструментарію (засобів).

Висновки. Диспозитивність – це категорія, що еволюціонує в часі. Тому ідеї щодо вивільнення законодавства від диспозитивних норм видаються безпідставними. Диспозитивні норми, як і диспозитивний метод правового регулювання, дозволяють краще і ефективніше використовувати правові засоби.

¹ Острогляд, О.В. (2013). Сучасне розуміння способів (методів) реалізації кримінально-правової політики. *Науково-інформаційний вісник Право*, 8, 184.

² Матузова, Н.И., Малько, А.В. (ред.) (1999). *Теория государства и права*. Москва: Юристъ, 354.

³ Алексеев, С.С. (1994). *Теория права*. Москва: БЕК, 156-157.

⁴ Там само.

⁵ Бусел, В.Т. (ред.) (2009). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ; Ірпінь: Перун, 664.

⁶ Там само, 1375.

Диспозитивність в кримінально-правовій політиці позначає засновану на нормах права юридичну свободу (можливість) здійснювати передбачені законом про кримінальну відповідальність суб'єктивні права (здобувати, реалізовувати або розпоряджатися ними) за своїм розсудом.

References:

1. Alekseev, S.S. (1994). *Teoriya prava*. [The theory of law]. Moscow: BEK. [in Russian].
2. Busel, V.T. (ed.) (2009). *Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy*. [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpin': Perun. [in Ukrainian].
3. Kovbasyuk, K.O., Vashchenko, YU.P. Surmin (ed.) (2014). *Derzhavna polityka*. [State policy]. Kyiv: NADU. [in Ukrainian].
4. Ostrohlyad, O.V. (2013). Suchasne rozuminnya sposobiv (metodiv) realizatsiyi kryminal'no-pravovoyi polityky. [Modern understanding of methods (methods) of realization of criminal-legal policy]. *Naukovo-informatsiynyy visnyk Pravo* [Scientific and Information Herald Right], 8, 182-186. [in Ukrainian].
5. Matuzova, N.I., Mal'ko, A.V. (ed.) (1999). *Teoriya gosudarstva i prava*. [Theory of State and Law]. Moscow: Yurist. [in Russian].